

הנרטיב של הנפכה והפוליטיקה של הטראומה

מוסטפא קוסקסי*

באחד משיריו האחרונים ששמו "בתחנת הרכבת נפל מהמפה", כותב מחמוד דרוויש:

עמדתי בתחנה... לא על מנת לחכות לרכבת
ולא לרגשותיי החבויים באסתטיקה של דבר מה רחוק
אם כי כדי לדעת איך נטרפה דעתו של הים, והמקום נשבר
כמו כד חרס, ואימתי נולדתי ואיפה חייתי,
ואיך נדדו הציפורים דרומה וצפונה (דרוויש, 2009: 26).

המשורר הלאומי מנסה במלאות "שישים לפצעו" להבין את אשר לא נתפס ומתבונן בחורסת שהותירה המלחמה בעולמו הפנימי. הוא מתבונן גם במחזה המתמוטט של ילדותו. בכך ממשיך דרוויש את מעשה השחזור החוזר ונשנה של טראומת האבדן וההגליה ואת ניסיונות ריפוי הזהות האינדיבידואלית והקולקטיבית מפציעה, אשר שקדה עליהם הספרות הפלסטינית לאחר מלחמת 1948.

הספרות הפלסטינית במהותה היא "ספרות טראומה" ו"ספרות זהות". "שירת ההתנגדות" כך היה נהוג לקרוא לה, התאפיינה לרוב ברטוריות ובמהפכנות רומנטית ועסקה בשיקום הנפשי של האני הקולקטיבי אשר נשבר לרסיסים בעקבות האובדן. האופסימיסט של אמיל חביבי, שהיה רומן בשל וחסר תקדים בהקשר הפלסטיני ואף הערבי, שיקף את תוצרי הטראומה של המלחמה – בלבול בזהות והפרעה נפשית קולקטיבית אשר התבססה על מנגנוני הגנה פרימיטיביים ועל ניסיונות האני הקולקטיבי להשלים עם הצדדים המוארים פחות של ההיסטוריה שלו ושל זהותו.

הנפכה היא אירוע מכונן בהיסטוריה הפלסטינית המודרנית. הקריסה הנוראה של מבנה חברתי מתפתח והאיבוד הטראומתי של משענת הזוהרת האישית והקולקטיבית שכללו את האדמה, את הזיכרונות ואת מערכות היחסים המשפחתיים וחברתיים, הטילו צל כבד על כתיבת ההיסטוריה ועל הבנתה. אולם למרות המאמצים ההיסטוריים, המחקריים והתיעודיים ממשיכה חוויית הנפכה לטבוע בתוך אדם צללים אשר מונעים את ההתרה וההרכבה של משמעויותיה.

בהיותה אירוע טראומתי חלחלה הנפכה אל תוך המרקם האישי והקולקטיבי של הפלסטינים, וצבעה אותו בצבעיה הנראים והלא נראים, הנוכחים והנעדרים, בלי שתאפשר לאחוז בה ולהכיר את ריבוי פניה.

הסבל האנושי העצום שגרמה הנפכה מצטרף אמנם למקרי הסבל הגדולים בהיסטוריה האנושית, אך הנרטיב של האירוע הזה לוקה בתיאור מקוטע וחסר, עד כדי שטחיות ואף הטעיה בחלק מהמקרים. הכוונה היא שהנרטיב של הנפכה סבל בתקופות היסטוריות שונות מקריאה כוללנית אשר נשלטה על ידי המתח בין הטון המתאבל לבין החגיגות המהפכנית. זאת נוסף על המתח הפוסט-טראמתי בין הזיכרון לשכחה, בין הצורך לספר או לשתוק ובין האירוע ההיסטורי ופרשנותו. קריאות אלה הזניחו פנים נוספים בהיסטוריה של הנפכה ובכללם ההיבטים החסינים והבריאים יותר בחוויה הקולקטיבית – לפני הנפכה, במהלכה ואחריה. ההישארות במולדת והעמידה האיתנה (צמוד) הקולקטיבית של הפלסטינים בישראל (מה שנחשב הניצחון הראשון על תפיסת הנפכה); פרוץ המהפכה הפלסטינית במקומות הפזורה; היצירה התרבותית הייחודית; ההתנגדות על צורותיה ומקומותיה השונים אשר שקדה "לעבור מהתפקיד שממלא קרבן ההיסטוריה להשתתפות בעשיית ההיסטוריה", כדברי מחמוד דרוויש.

הנפכה הפכה מקור היסטוריוגרפי ופרשני לחוויות ולאירועים הקולקטיביים שבאו אחריה. היא הפכה לרחם אלים ומכאיב בעבור הזהות הקולקטיבית, אך למרות מעמדה המכונן והמרכזי יישארו קווי המתאר שלה שבויים בידי תמונה סטראוטיפית המוכתבת על ידי שיקולים פוליטיים ותקשורתיים, אשר אן קפלן (Kaplan, 2005) מכנה אותם "הפוליטיקה של הטראומה" ("Politics of trauma"): אין אפשרות להפריד, לפי קפלן, את דינמיקת הזיכרון והשכחה שנוצרת בעקבות טראומה קבוצתית מן ההקשר החברתי-תרבותי של קבוצה כלשהי או מן ההקשר המורכב של היחסים בין התוקפן לקרבן. השיח, לדוגמא, של הנפכה בהיותה אירוע טראומתי, הנו שיח מאוחר יחסית. בשלושת העשורים הראשונים שחלפו מאז הנפכה, הודחק השיח הטראומתי לטובת מעשה מהפכני שאינו יכול לשאת ביטויי חולשה ואף לא ביטויי כאב ופחד שמביע הקרבן.

השכחה הייתה חיונית ונחוצה לפרויקט השחרור ולבניית הזהות הלאומית, וכמובן גם לדינמיקה הנפשית הפוסט-טראומתית ההישרדותית של הקולקטיב, המאופיינת, בין השאר, בהימנעות ודיסוציאטיביות. בשנים האחרונות אנו עדים לשימוש דומה שנעשה בזיכרון, לא במטרה להשתחרר מהדומיננטיות של העבר והשקעה בעתיד, אלא מתוך נאמנות לטראומה קולקטיבית מכוננת של הזהות הלאומית, כך שהזהות מוגדרת בעיקר על ידי פציעה.

ואם נרחיב קמעא, נוכל לטעון שהשיח של הנפכה השתלט לגמרי בשנים האחרונות על הנרטיב הפלסטיני ועל הזהות הפלסטינית בלי לייצר ידע חדש על אודותיה ובלי להרחיב את אופקיה לאור החידושים בביוגרפיה הפלסטינית שחלו בשישים השנים האחרונות.

החל בכינוי המכריע שהוענק לו, הוסגר אירוע הנֶפְּה לשיח חד-ממדי, אשר פוטר את הקרבן מכל אחריות ושולל ממנו כל יכולת התנגדות במהלך האירוע הטרגי הגדול. זרעים נירוטיים פוטנציאליים נמצאים במילה "נֶפְּה", אשר אינה מצביעה על סובייקט הפעולה ומייחסת את שם הפעולה אל מקור אנונימי של המעשה הטראומטי, בדומה לאסונות טבע. כך כינוי זה מעניק לגיטימציה מוקדמת ומקיפה לחוסר האונים המכוון בו שיהיה מוחלט ומנותק מן העצמי החבוט, ומן ההקשר ההיסטורי הספציפי שכלל גם התמודדות והתנגדות. במקרים רבים מוביל שיח הנֶפְּה הזה למעין קינה פטישיסטית אשר שואבת הנאה מהלקאה מקובעת של העצמי ולהנכחה של עבר נוסטלגי מדומה, אשר מסיט את המבט מהמציאות בשלמותה או בחלקה ומעכב את האינטראקציה ההתפתחותית עמה. משמעות הדבר היא בכי אובססיבי ורגרסיבי על חורבות אשר הועלו לרמת הקדושה ואשר אינן סובלות בחינה מחודשת או שילוב בתהליך היסטורי רחב יריעה ובעל קיבולת לקיום הלאומי. נדמה כאילו הזהות הלאומית הפלסטינית היא פוסט-טראומטית ותוצר בלעדי של טראומה נטולת הקשר היסטורי וסובייקטיבית לחלוטין, אשר צמחה ממעמקי הלא מודע הקולקטיבי הפרימיטיבי וממחשכי ההיסטוריה המיסטית. במובן זה הנֶפְּה היא "טראומה נבחרת" ("Chosen trauma"): ע"פ וולקאן, ההיסטוריה של קבוצות לאומיות גדושה באירועים טראומטיים גדולים, אם כי הן נוטות בדרך כלל ל"בחור" אירוע טראומתי מסוים באמצעות ייצוגים פסיכולוגיים של האירוע הספציפי. "הטראומה הנבחרת מייצגת את חוסר האונים של הדור הקודם לעבד את האבל על האובדן הקשור באירוע הטראומתי, נוסף על הכישלון בריפוי הפצע הנרקסיסטי הקולקטיבי וההשפלה שהנחילה קבוצה לאומית אחרת" (וולקאן, 1998, 2004).

הכוונה היא שהזהות הלאומית של קבוצה מסוימת היא תוצר של חוויה טראומטית ספציפית, כאשר היחידים יורשים את תכניה הנפשיים, הלא מודעים לרוב, דור אחר דור. המשך הדיכוי של הפלסטינים בישראל ומחוצה לה בצורות הקונבנציונליות והלא קונבנציונליות משפיע רבות על גורל הזהות הלאומית ועל אפשרויות היפטרותה מן הירושה הנפשית הטראומטית והתגבשותה כזהות לאומית בשלה הרחק מהדואליות של הנסיגה או של השליטה האבסולוטית. למרות זאת השאלה נותרת פתוחה: האם הייחודיות הפוליטית של זהותם הקולקטיבית של הפלסטינים בישראל פוטרת אותם מחובת המשך לידתה בלי עצירה כפויה בטראומת הנֶפְּה?

אם הזהות הזאת היא תולדה של אובדן טראומתי, הרי שלידתה נמשכת באמצעות הדיאלקטיקה הבלתי נגמרת בין ההיסטוריה, ההיסטוריוגרפיה, החיים והספרות; בין תהליכי הלא מודע הקולקטיבי והשתמעויות מציאות הדיכוי; בין הנֶפְּה וייצוגיה. אין מנוס, אם כן, מיצירת נרטיב דינמי שיוכל להכיל את התנועה הזו ולהעביר אותה תהליכי רציונליזציה והפריה כך שתיווצר אנרגיה זהותית יצירתית אשר אינה כורתת ברית עם העבר, יהא טראומתי או מפואר, על חשבון ההווה והעתיד.

מקורות

דרוויש, מחמוד. (2009). *לא רוצה שהשיר הזה יידום*, לונדון: ריאד אל-ראיס (בערבית).
— (2007). *מבוכת השב*, לונדון: ריאד אל-ראיס (בערבית).

Kaplan, E. Ann. (2005). *Trauma Culture: The Politics of Trauma and Loss in the Media and Literature*. Piscataway, NJ: Rotger University Press.

Volkan, Vamik D. (1998), *Transgenerational transmission and chosen trauma*, Opening Address XIII International Congress International Association of Group Psychotherapy, London, UK.

Volkan, Vamik D. (2004). *Chosen Trauma, the Political Ideology of Entitlement and Violence*. Germany: Berlin Meeting.